

UUSI PERUSTEOS SUOMEN KIELEN FONETIIKASTA

Kari Suomi, Juhani Toivanen ja Riikka Ylitalo *Fonetiikan ja suomen äänneopin perusteet*.
Helsinki: Gaudeamus 2006. 270 s. ISBN 951-662-975-X.

Jo kaksi sukupolvea kielten, kielitieteen ja fonetiikan opiskelijoita on tenttinyt Wiikin (1981) ruskeakantista fonetiikan oppikirjaa. Teos löytyy kirjastosta kuin kirjastosta usein hyvin kuluneena ja alleviivattuna. Sen ja muutaman muun suomenkielisen fonetiikkaa käsittelevän perusteoksen (Karlsson 1983; Laaksonen ja Lieko 1988) julkaisemisesta on kulunut jo lähes 20 vuotta, minä aikana erityisesti kokeellisen fonetiikan menetelmät ovat kehittyneet suurin harppauksin tietotekniikan tuomien mahdollisuuksien myötä. Uuden fonetiikan perusoppikirjan *Fonetiikan ja suomen äänneopin perusteet* ilmestymiselle oli siis selvästi tarvetta.

Kari Suomen, Juhani Toivasen ja Riikka Ylitalon lähes 300-sivuinen kirjauutuus on suunnattu varsin laajalle lukijakunnalle: takakannessa sitä suositellaan »fonetiikan, yleisen kielitieteen, kieliaineiden, puheviestinnän, logopedian, kieli- ja puheteknologian opiskelijoille, [...] puhutusta kielestä kiinnostuneille, [...] suomen kielen ammattilaisille ja vieraan kielen opettajille». Sen on tarkoitus toimia sekä yliopistollisena oppikirjana, perusteoksena että käsikirjana. Teoksen alussa lukija

johdatellaan yleisen fonetiikan perusteisiin ja lopussa perehdytään tarkemmin suomen kielen fonetiikkaan. Kirjassa käsitellään kattavasti fonetiikan eri osa-alueita, ilahduttavassa määrin myös prosodiaa, joka monissa fonetiikan perusteoksissa on jäänyt vähemmälle huomiolle. Se on samalla sekä perusoppikirja, joka selvittää kaikki välttämättömimmät peruskäsitteet, että uusimman tutkimustiedon välittäjä. Vaikka teos ei olekaan menetelmäopas, uudet ja tarkentuneet fonetiikan menetelmät (muun muassa akustiset mittaushaasteet) ovat luoneet sille vankan, tutkimukseen perustuvan teoriapohjan.

RAKENNE JA SISÄLTÖ

Fonetiikan ja suomen äänneopin perusteet jakautuu kahteen lähes samankokoiseen osaan: I »Johdatus yleiseen fonetiikkaan» ja II »Johdatus suomen kielen äänneoppiin». Ensimmäisen osan aluksi kuvataan puheketjun vaiheet puhujalta kuulijalle, mainitsematta kuitenkaan artikulatorisen, auditiivisen ja akustisen fonetiikan käsitteitä, mitä voisi odottaa. Toinen luku tutustuttaa lukijan perusteellisesti ääntöelimis-

tön osiin. Vahvuutena voidaan pitää sitä, että ääntöelimityksen osille annetaan myös latinankieliset nimet, mikä helpottanee kirjassa myöhemmin esiintyvien (esimerkiksi konsonanttien luokitteluun liittyvien) käsitteiden omaksumista. Lukuisat kuvat havainnollistavat luvussa esiintyviä ääntöelimiä ja ilmiöitä. Viittauksia kuviin voisi tosin olla enemmänkin: esimerkiksi ääntöelimitystä havainnollistavassa kuvassa (s. 23) eri elimet olisi voitu numeroida, jotta niihin olisi voitu viitata myöhemmin, kun osia käsitellään erikseen. Kurkunpäättä käsittelevässä alaluvussa on mielenkiintoinen, joskin hieman irralliseksi jäävä alaluku fonaatiosta, jota ei aiemmissa suomenkielissä fonetiikan oppikirjoissa ole käsitelty yhtä kattavasti.

Seuraavaksi lukija perehdytetään ensin luvussa 3 konsonantteihin ja sitten luvussa 4 vokaaleihin. Järjestys on tavanomaisesta suomalaisesta käsittelevästä poikkeava, sillä aiemmissa suomalaisissa fonetiikan oppikirjoissa (esim. Wiik 1981; Karlsson 1983) on ollut tapana esitellä ensin vokaalit ja sitten konsonantit. Ulkomaisissa fonetiikan perusteoksissa on sen sijaan usein käsitelty ensin konsonantit ja sitten vokaalit (esim. Ladefoged 1975; Laver 1994). Suomen, Toivasen ja Ylitalon teoksen rakenne on muutenkin hieman erikoinen, sillä esimerkiksi konsonantteja käsittelevässä luvussa poiketaan hetkeksi segmentaalifonetiikan käsitteisiin ja vokaaleja käsittelevässä luvussa konsonanttien sekundaarisiin artikulaatioihin. Näiden »ekskurssien» tarpeellisuus pohjautuu kirjoittajien opetuskokemukseen. Rakenne on erikoinen silläkin tavalla, että seuraavat luku 5 »Tavu» ja luku 6 »Puhesignaalien ja kielen äännerakenteen suhteesta» ovat luvun 11 lisäksi pituudeltaan huomattavasti lyhyempiä kuin kirjan muut pääluvut. Kirjan rakenteesta ja rakenteellisten seikkojen perusteluista tulee mieleen, onko tarkoitus, että teosta luetaan

ainoastaan systemaattisesti kannesta kanteen, koska asioiden esitysjärjestys palvelisi parhaiten nimenomaan tätä tarkoitusta.

Oppikirjan toinen osa pohjautuu tekijöiden mukaan osittain Karlssonin (1983) teokseen. Kuten kirjoittajat esipuheessa sanovatkin, fonotaksia ja morfofonologiaa käsitellään Karlssonia suppeammin. Merkittävää kuitenkin on se, että kirjauutuudessa kuvataan perinpohjaisesti suomen kielen äännejärjestelmä ja sovelletaan ensimmäisiä kertoja kattavasti foneettista IPA-transkriptiota suomen kieleen. Sekä konsonanttien että vokaalien käsittelyssä tuodaan Karlssonin teosta paremmin esiin suomen kielen erityispiirteet muihin kieliin verrattuna. Äänteiden akustisia ominaisuuksia (esim. formantteja) ei kuvata Karlssonin tapaan spektrogrammikuvien avulla. Kirja tuo uutta tietoa erityisesti suomen kielen prosodiasista, vaikkakin tutkimukset pohjautuvat lähes yksinomaan pohjoissuomalaisten puhujien puheeseen.

KÄSITTEET

Käsitteistöä voidaan kehua siitä jo aiemmin mainitsemastani seikasta, että useiden suomenkielisten fonetiikan käsitteiden yhteydessä esitellään myös latinankielinen kantasana. Tämä auttane opiskelijaa omaksumaan vierasperäiset käsitteet. Voisi kuitenkin toivoa, että fonetiikan käsitteiden monimerkityksisyys ja toisaalta osittainen vakiintumattomuus tuotaisiin selvemmin esiin ja perusteltaisiin tähän teokseen valittujen käsitteiden käyttö. Tekijät käyttävät nimittäin muutamia käsitteitä, jotka eivät (ainakaan vielä) ole yleistyneet suomenkielisessä fonetiikan kirjallisuudessa. Kirjoittajat käyttävät esimerkiksi klusiileista englannin kielen mukaista käsitettä *plosiivi* (s. 71).

Sanapainon yhteydessä taas puhutaan *morasta*, jonka soveltuminen suomen kie-

▷

len sanapainon tutkimuksiin perustellaan kuitenkin vakuuttavasti, koska sen avulla saadaan suomen kieli noudattamaan muissa kielissä jo todettua periaatetta sanapainon pidentävästä vaikutuksesta segmenttien ja tavujen keston. Perustelu sanapainon ja moran suhteesta voitaneen tiivistää siten, että suomessa sanan pääpaino kuuluu ensimmäiseen tavuun, mutta toteutuu sanan kahden ensimmäisen moran aikana (s. 222). Kuitenkin mikäli mora on, kuten annetaan ymmärtää, keskeinen yksikkö suomen sanapainon ja keston ymmärtämiseksi, yksikkö voitaisiin esitellä kirjassa jo aiemmin, esimerkiksi tavua käsittelevässä luvussa. Yksi teoksen tavoitteista lienee käsitteiden vakiinnuttaminen, mutta arvostella voi sitä, että kaikkia käsitteitä ei määritellä eksplisiittisesti tai ilmiöstä käytetään useita rinnakkaiskäsitteitä.

OPPIKIRJA, TENTTIKIRJA JA HAKUTEOS

Vaikka kirjassa onkin paljon uutta ja hyödyllistä tietoa, sen luettavuutta ja sisäistä koheesiota lisäisi, jos siinä olisi enemmän viittauksia kuviin ja kirjan sisäisiä ristiviitteitä. Esimerkiksi prosodiaa käsittelevässä luvussa (luku 10) toivoisi viitattavan lukuun 7 »Puheen prosodiset ominaisuudet», jossa määritellään luvussa 10 käytettävät käsitteet jokaisen käsitteen kohdalla eikä vain luvun johdannossa (esim. *sanapaino ks. myös s. 124*). Luettavuutta heikentää myös se, että ajoittain suositaan hankalahoja lauserakenteita ja vierasperäisiä sivistyssanoja, jotka tekevät tekstistä monimutkaisempaa kuin se sisällöltään on (esim. *Potentiaalinen ongelma on ratkaistu siten, että systemaattisia kestoeroja esiintyy vain kontrastiivisesti aksentointujen sanojen ja muunlaisten sanojen välillä s. 230*). Viittausten puuttuminen ja se, ettei lukujen alussa juurikaan esitellä eksplisiittisesti

luvun sisältöä eikä luvun lopussa kerrata siinä käsiteltyjä asioita (luku 10 lukuun ottamatta), vaikeuttavat kirjan käyttöä oppikirjana, josta voisi lukea vain kulloinkin tarvitsemansa kohdat kahlaamatta sitä läpi kerralla kokonaan.

Kirjan soveltuvuus oppi- ja tenttikirjaksi riippuu pitkälti opiskelijan alasta ja opintojen vaiheesta. Esimerkiksi foneettinen terminologia asettaa sitä heikosti tuntevalle opiskelijalle jo sinänsä melkoisia haasteita, ja vierasperäiset termit ja IPA:n foneettisen aakkoston käyttö ilman perinpohjaisia selityksiä (esim. *Suomen /r/ -foneemin pääallofoni on alveolaarinen tremulantti [r]*, s. 165) saattavat hankaloittaa kirjan itsenäistä lukemista. Fonetikan perusteisiin tutustuneille opiskelijoille alasta riippumatta kirja sen sijaan sopii mainiosti syventäväksi lukemistoksi. Suomen kielen opiskelijat hyötynevät erittäin perusteellisesta suomen äänneopin kuvauksesta. Fonetikan opiskelijat taas saanevat kirjan avulla fonetiikan perusasiat helposti haltuunsa.

Myös vieraiden kielten opiskelijoille *Fonetikan ja suomen äänneopin perusteet* on hyödyllistä luettavaa, vaikkakin se keskittyy enimmäkseen yleiseen fonetiikkaan ja suomen kieleen. Teoksessa on esimerkkejä jopa 36:sta eri kielestä ja niiden varianteista, eniten kuitenkin (suomen kielen lisäksi) englannista. Joitakin esimerkkejä jopa niin sanotuista harvinaisemmista kielistä kuten thaista on otettu mukaan, mutta sellainenkin maailmankieli kuin espanja loistaa poissaolollaan kielten hakemistossa. Kontrasttiivinen näkökulma on enimmäkseen läsnä leksikaalista kvantiteettia ja sanapainoa käsittelevissä luvuissa, mutta esimerkiksi puhunnosten prosodiikassa verrataan toisiinsa vain englantia ja suomea, vaikka ranska ja venäjäksi olisivat oivia esimerkkejä siitä, että puhunnoksen intonaatiolla voi olla myös väite- ja kysymyslauseissa kieliopillista merkitystä erottava tehtävä.

Hakuteokseksi kirja sopii melko hyvin. Hakusanasto on erittäin kattava, tosin voitaneen kyseenalaistaa, ovatko kaikki hakusanat (kuten *erisnimi*, *vanha tieto*, *uusi tieto*, *kielletty*) tarpeellisia. Teoksessa on lukuisia kirjallisuusviitteitä sekä kattava kirjallisuusluettelo ja jopa lista muutamista hyödyllisistä verkkosivuista, jotka ovat omiaan rohkaisemaan lukijaa hakeutumaan lisätiedon lähteille.

LOPUKSI

Fonetiikan ja suomen äänneopin perusteet sopii siis soveltuvin osin tenttikirjaksi monien alojen opiskelijoille, mutta valitettavasti foneettisten tutkimusmenetelmien esittelyn puuttuessa on vaikea uskoa, että se inspiroisi lukijaa foneettisen tutkimuksen pariin. Ehkäpä myöhemmin nousee tarve tehdä Wiikin tapaan toinen lyhennetty, tenttikirjaksi paremmin soveltuva teos. Teoksen tärkein anti lienee uusien (erityisesti suomen kielen prosodiaa koskevien) tutkimustulosten esitleminen yleistajuisesti suomen kielellä. Tekijät uskaltavat myös kyseenalaistaa aikaisempia tutkimuksia, vaikka joskus toivoisikin heidän perustelevan tarkemmin omat kantansa. Kirja

on kuitenkin vaihtelevuudessaan mielenkiintoinen luettava. Juuri kun lukija luulee uponneensa sivistyssanojen suohon, hänelle esitetäänkin puhekielinen esimerkki elävästä elämästä pilke silmäkulmassa. Nähtäväksi jää, saavuttaako tämä keväisen vihreä tuore opus yhtä vakiintuneen aseman fonetiikan tenttikirjana ja perusteoksena kuin Wiikin teos. ■

RIIKKA ULLAKONOJA

Sähköposti:

riikka.ullakonoja@campus.jyu.fi

LÄHTEET

- KARLSSON, FRED 1983: *Suomen kielen äänne- ja muotorakenne*. Juva: WSOY.
- LAAKSONEN, KAINO – LIEKO ANNELI 1988: *Suomen kielen äänne- ja muotooppi*. Helsinki: Finn Lectura.
- LADEFOGED, PETER 1975: *A course in phonetics*. Fort Worth: Harcourt Brace College Publishers.
- LAVAR, JOHN 1994: *Principles of phonetics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- WIIK, KALEVI 1981: *Fonetiikan perusteet*. Porvoo: WSOY.